

نقش کالای ایرانی در مقابله با قاچاق کالا و ارز

دکتر مسعود صالحی رزوه*

اشاره

قاچاق به معنای ورود و خروج غیرقانونی کالا و ارز یکی از چالش‌های اساسی اقتصاد کشورهاست که با ایجاد رقابت ناسالم، تضعیف بنگاه‌های داخلی و اختلال در بازار، تهدیدی جدی برای تولید ملی به شمار می‌رود. در این راستا، مصرف کالای ایرانی در جایگاه راهکاری مؤثر در مقابله با قاچاق کالا و ارز، نقشی حیاتی در حمایت از تولید داخلی ایفا می‌کند. لازمه تقویت فرهنگ مصرف کالای ایرانی، افزایش آگاهی و آموزش مصرف‌کنندگان درباره مزایای خرید کالای ایرانی، تشویق به مصرف داخلی از طریق برنامه‌های تبلیغاتی و کارزارهای حمایت از کالای ایرانی، بهبود کیفیت و نوآوری در تولیدات داخلی، ارائه مشوق‌ها و حمایت‌های دولتی به تولیدکنندگان برای ارتقای کیفیت و کاهش قیمت محصولات داخلی و ترویج تجربه مثبت مصرف‌کنندگان از کالاهای ایرانی از طریق نظرسنجی‌ها و بررسی‌های مستقل است. افزون بر این، اتخاذ سیاست‌های جامع و هماهنگ برای راهکارهای مکمل ضروری است؛ از جمله تقویت نظارت مرزی، اعمال تعرفه‌های گمرکی هدفمند، ایجاد قیمت‌های رقابتی، امنیت سرمایه‌گذاری، بهبود فضای کسب‌وکار و حمایت از تحقیق و توسعه. این سیاست‌ها می‌توانند به افزایش رقابت‌پذیری، رشد اقتصادی و تحقق خودکفایی ملی کمک کنند.

مقدمه

اقتصاد هر کشور در تقسیم‌بندی کلی به دو بخش رسمی و غیررسمی (اقتصاد زیرزمینی یا اقتصاد پنهان) طبقه‌بندی می‌شود. بخشی از اقتصاد پنهان یا زیرزمینی، قاچاق است که در جایگاه پدیده‌ای پیچیده و چندبعدی، تأثیرات ویران‌کننده‌ای بر اقتصاد ملی دارد. قاچاق به طور

---

* دکتری اقتصاد و پژوهشگر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

کلی به جریان ورود کالا به کشور یا خروج آن از کشور به طور غیرقانونی به منظور گریز از نظارت‌های دولتی اطلاق می‌شود.^۱ همچنین قاچاق ارز به معنای جابجایی غیرقانونی ارز و پول‌های خارجی به داخل یا خارج از کشور است. این عمل معمولاً شامل خرید و فروش ارز در بازارهای غیررسمی و بدون رعایت قوانین و مقررات مالی و ارزی کشور می‌شود. قاچاق کالا و ارز پیامدهای منفی گسترده‌ای به همراه دارد که به فساد در سطح اقتصادی و اجتماعی دامن می‌زند. این پدیده در بعد اقتصادی به کاهش درآمدهای دولت منجر می‌شود؛ زیرا قاچاقچیان از پرداخت مالیات و عوارض خودداری می‌کنند. این وضعیت در نهایت به کاهش بودجه دولتی و ناتوانی در تأمین خدمات عمومی خواهد انجامید. افزون بر این، قاچاق کالاهای خارجی و ارزان قیمت رقابت نابرابری برای تولیدکنندگان داخلی ایجاد می‌کند و سبب تعطیلی بنگاه‌های اقتصادی و افزایش بیکاری می‌شود. این وضعیت نه تنها به کاهش تولید ملی و تضعیف صنایع داخلی منجر می‌شود، بلکه به افزایش فاصله طبقاتی و گسترش فقر نیز دامن می‌زند. افزون بر این، قاچاق ارز می‌تواند به بی‌ثباتی نرخ ارز و افزایش هزینه‌های تولید منجر شود که در نهایت بر رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری در کشور تأثیر منفی می‌گذارد و به بحران‌های اقتصادی و اجتماعی دامن می‌زند. از بعد اجتماعی، عرضه کالای قاچاق سبب برهم خوردن تعادل اجتماعی و درآمدی میان اقشار جامعه می‌شود و از سوی دیگر طبقه‌ای ثروتمند و با این وجود، منفور در جامعه را به وجود می‌آورد.^۲

آیه «... وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ»^۳ هرگز در زمین در جستجوی فساد مباش که خدا مفسدان را دوست ندارد»، بر نهی از فساد در جامعه تأکید دارد. قاچاق کالا با کاهش اشتغال، تضعیف تولید داخلی و افزایش فاصله طبقاتی به همراه ایجاد ناامنی‌های سیاسی و اجتماعی، موجب فساد و تخریب ساختارهای اقتصادی کشور می‌شود. بنابراین مبارزه با قاچاق و فساد ناشی از آن برای تحقق اهداف اقتصادی و اجتماعی کشور ضروری است.

گفتنی است دشمنان پیوسته به دنبال توطئه برای بی‌دین کردن مردم هستند؛ از این رو عرضه کالای قاچاق به گستردگی در بازار کشور یکی از راه‌های نفوذ و تهاجم فرهنگی به داخل کشور

۱. حسین گلدوزیان و محمد احسان ابراهیمی زرنندی، «نگاه تحلیلی به ممنوعیت عرضه کالای قاچاق و پیامدهای معارض آن با حمایت از تولید ملی» ص ۱۴۷.

۲. همان، ص ۱۶۱.

۳. قصص: ۷۷.

است. این اقدام نه تنها به اقتصاد آسیب می‌زند، بلکه در جایگاه ابزاری برای نفوذ و تهاجم فرهنگی نیز عمل می‌کند. برخی از مصادیق این تهاجم فرهنگی از طریق قاچاق شامل ترویج سبک زندگی غیرمناسب است؛ کالاهای قاچاق ممکن است شامل پوشاک، لوازم آرایشی و بهداشتی و سایر محصولات فرهنگی باشد که به ترویج الگوهای زندگی غربی و غیرمناسب در جامعه کمک می‌کنند. همچنین عرضه محصولات فرهنگی ویران‌کننده، مانند فیلم‌ها، موسیقی‌ها و رسانه‌های دیجیتال با محتوای غیراخلاقی و ضدفرهنگی، می‌تواند به تضعیف ارزش‌های دینی و ملی منجر شود.

خداوند متعال در این باره می‌فرماید: «وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ»^۱ گروهی از اهل کتاب دوست دارند که شما را گمراه کنند؛ ولی جز خودشان را گمراه نمی‌کنند و [این را] نمی‌فهمند».

استاد قرائتی در تفسیر این آیه می‌گوید که سیمای تهاجم فرهنگی و توطئه‌های دشمن برای بی‌دین کردن مسلمانان را در این آیه و سه آیه بعد می‌بینیم. این آیه خبر از کینه‌های مکتبی، آیه بعد خبر از لجابت و کفر، آیه هفتادویکم خبر از شیوه حق‌پوشی و کتمان آگاهانه و آیه هفتادودوم از تاکتیک فریبنده دشمن خبر می‌دهد که در مجموع یک تهاجم فرهنگی برخاسته از باطن تاریک آنان و به‌کارگیری شیوه‌های کتمان، زیر سؤال بردن و تضعیف و ترلزل عقاید توده مردم است.^۲ بدین ترتیب برای حفظ جامعه به‌ویژه نسل جوان که در آماج این تلاش‌ها قرار دارند، باید با تقویت آموزش‌های فرهنگی و دینی و حمایت از تولیدات داخلی، حس تعلق و هویت ملی را در آنها نهادینه کرد.

با وجود تلاش‌های گسترده‌ای که برای مبارزه با قاچاق انجام گرفته است، بر اساس آخرین آمارهای ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، در سال ۱۳۹۸ حجم قاچاق ورودی ۱۲/۵ میلیارد دلار و حجم قاچاق خروجی ۴/۶ میلیارد دلار برآورد شده است. بیشترین حجم قاچاق مربوط به لوازم یدکی خودروهای خارجی (۲۰ درصد)، لوازم خانگی (۱۳ درصد) و پوشاک (۱۱ درصد) است. سود ناخالص قاچاقچیان ناشی از پرداخت نشدن تعرفه و مالیات بر ارزش افزوده بیش از ۳ میلیارد دلار برآورد می‌شود. درواقع زیان ناشی از پرداخت نشدن تعرفه و عوارض برای

۱. آل عمران: ۶۹

۲. محسن قرائتی، تفسیر نور، ج ۱، ص ۵۳۸.

دولت، حدود ۳۱۷۵ میلیون دلار برآورد می‌شود.^۱ بنابراین برای کاهش حجم قاچاق و اثرات منفی آن بر اقتصاد، لازم است سیاست‌های مبارزه با قاچاق تقویت و به‌روز شود و اقدامات بیشتری برای اصلاح ساختارهای اقتصادی و افزایش نظارت‌ها انجام گیرد. در شرایط کنونی که کشور با تحریم‌های بین‌المللی و چالش‌های اقتصادی مواجه است، حمایت از کالای ایرانی در جایگاه راهکاری مؤثر در مقابله با قاچاق کالا و ارز می‌تواند نقشی حیاتی ایفا کند. با افزایش تقاضا برای محصولات داخلی و کاهش وابستگی به کالاهای قاچاق، می‌توان به تقویت تولید ملی و حفظ منابع اقتصادی کشور کمک کرد. در ادامه به آثار و پیامدهای قاچاق، عوامل مؤثر بر قاچاق، مکانیسم‌های اثرگذاری مبارزه با قاچاق بر مصرف کالای ایرانی و درنهایت به روش‌های تقویت فرهنگ مصرف کالای ایرانی خواهیم پرداخت.

۱. آثار و پیامدهای قاچاق

قاچاق پدیده‌ای آسیب‌زاست که تأثیرات عمیق و گسترده‌ای بر جوامع می‌گذارد. بر این اساس در ادامه به بررسی آثار و پیامدهای قاچاق از بعد اقتصادی و اجتماعی خواهیم پرداخت.

۱-۱. آثار اقتصادی

۱-۱-۱. اختلال فعالیت واحدهای تولیدی و کاهش اشتغال

ورود کالاهای قاچاق خارجی بدون پرداخت عوارض گمرکی انجام می‌گیرد؛ درحالی‌که تولیدکنندگان داخلی برای تأمین مواد اولیه و وارداتی، باید انواع مالیات‌ها، حق بیمه و تعرفه‌های گمرکی را بپردازند؛ ازاین‌رو قیمت کالاهای داخلی در برابر کالاهای خارجی بالاتر است. بنابراین کالاهای داخلی نمی‌توانند با کالاهای وارداتی قاچاق که از طریق غیرقانونی به کشور وارد شده‌اند و هیچ‌گونه حقوق گمرکی و مالیات را پرداخت نکرده‌اند، رقابت کنند. ازاین‌رو ورود کالاهای قاچاق به کشور و عدم توان کافی تولیدات داخلی مشابه در رقابت با این کالاهای وارداتی ارزان‌قیمت، تقاضا و مصرف کالاهای داخلی را کاهش می‌دهد، عرصه را برای فروش تولیدات داخلی تنگ می‌کند و در برخی مواقع نیز به زیان‌دهی، ورشکستگی و درنهایت تعطیلی فعالیت آن واحدهای تولیدی منجر می‌گردد و از اشتغال نیروی کار در این بخش‌ها می‌کاهد.^۲

۱. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز.

۲. مهدیه رضاقلی‌زاده و سحر حیدرزاده، «قاچاق کالا و اشتغال در ایران»، ص ۱۵۰.

بر اساس آمار سازمان بین‌المللی کار، هر یک میلیارد دلار قاچاق کالا، با فشار بر تولیدات داخلی و خروج اقتصاد از مسیر سالم، صد هزار فرصت شغلی را در کشور مقصد از بین می‌برد. از سوی دیگر، کاهش اشتغال در بخش رسمی و دست‌نیافتن به شغل رسمی، زمینه‌ساز ورود اجباری فرد به اقتصاد غیررسمی و قاچاق و گسترش این بخش خواهد شد. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که وضعیت اشتغال می‌تواند تحت تأثیر گسترش قاچاق کالا قرار گیرد؛ در مقابل نیز تغییر در میزان اشتغال می‌تواند بر میزان گستردگی قاچاق کالا در کشور مؤثر باشد.^۱

۱-۱-۲. کاهش درآمدها و افزایش هزینه‌های دولت

وقتی میزان قاچاق کالا زیاد می‌شود، به همان نسبت میزان درآمد سالیانه کشور کاهش می‌یابد؛ چراکه نتیجه ورود کالا به کشور به شکل قاچاق، کاسته‌شدن درآمدهای دولت از محل حقوق است و همین مسئله به نوعی اسباب کسورات سالیانه بودجه و در نتیجه اختلال در نظام مالی کشور خواهد شد. در کنار کاهش درآمد، وجود پدیده قاچاق در یک جامعه موجب صرف هزینه‌های سنگین برای مبارزه با قاچاق خواهد بود.^۲

۱-۱-۳. انحراف در سرمایه‌گذاری

عرضه کالاهای قاچاق افزون بر کاهش سرمایه‌گذاری مولد، در مسیر سرمایه‌گذاری هم انحراف ایجاد می‌کند؛ چراکه قاچاق کالا در فرصت کوتاهی سود فراوانی نصیب سرمایه‌گذاران می‌کند که با سود حاصل از سرمایه‌گذاری در فعالیتهای مولد و اشتغال‌زا تفاوت چشمگیری دارد و منجر به سرمایه‌گذاری در حوزه قاچاق خواهد شد.^۳

۱-۲. آثار اجتماعی

افزون بر آثار اقتصادی، توجه به اثرات قاچاق در حوزه ناهنجاری‌های اجتماعی نیز قابل تأمل است. مهم‌ترین این موارد به شرح ذیل است:

۱-۲-۱. افزایش فاصله و شکاف طبقاتی

قاچاق به دلیل سودآوری، موجب تشکیل طبقه‌ای فوق‌العاده ثروتمند در جامعه می‌شود؛ یعنی

۱. همان، ص ۱۴۶.

۲. محمد حبیبی و علیرضا کاظمی، «بررسی پدیده قاچاق کالا و ارز ۱. شیوه‌های وقوع قاچاق و آثار آن»، ص ۲۱.

۳. همان، ص ۲۰.

بخش کوچکی از جامعه ثروت‌های هنگفتی به دست می‌آورد و در مقابل موجب فقیرتر شدن بخش چشمگیری از فعالان تولید و تجارت رسمی می‌شود. این امر همچنین سیاست‌ها و اهداف دولت برای کم کردن فاصله بین فقیران و ثروتمندان و توزیع عادلانه ثروت را تحت تأثیر قرار خواهد داد.^۱

۲-۱. تهدید سلامت و بهداشت عمومی

کالاهای قاچاق به دو دلیل سلامت و بهداشت مصرف‌کنندگان را به خطر می‌اندازند؛ از یک طرف این‌گونه کالاها بدون اعمال هرگونه کنترل کیفی روانه بازار می‌شوند؛ چراکه واردکنندگان قاچاق در پی سود بیشتر هستند و کالاهای خود را معمولاً خارج از شبکه معتبر و رسمی بازار و از طریق فروشندگان غیررسمی و شبکه‌های زیرزمینی بدون ارائه هرگونه ضمانت‌نامه و خدمات پس از فروش عرضه می‌دارند. دلیل دیگر تهدید سلامت و بهداشت مصرف‌کننده با کالاهای قاچاق، شرایط نامناسب حمل، انبار و توزیع است؛ به طوری که حتی اگر کالا در بدو تولید نیز مناسب مصرف باشد، در جریان انجام مراحل یادشده معیوب، فاسد یا بی‌خاصیت می‌شود. این تهدید در قاچاق دارو از سایر اقلام محسوس‌تر است؛ از این رو قاچاق دارو پس از مواد مخدر و اسلحه، وحشتناک‌ترین نوع قاچاق است؛ چراکه سلامتی و جان انسان‌ها را در معرض خطر قرار می‌دهد. شاید بتوان گفت اهمیت دارو و مصرف صحیح آن در هر جامعه‌ای از اهمیت تغذیه صحیح نیز بیشتر است. فقر و نارسایی غذایی یا رژیم تغذیه نادرست، اثرات مزمن و منفی درازمدت بر سلامتی جامعه دارد. اما دارو نیازی است که به فوریت الزام می‌شود، به فوریت تأثیر می‌گذارد و به همین ترتیب عوارض ناشی از سوءمصرف آن نیز خیلی زود دامن‌گیر فرد و اجتماع می‌گردد.^۲

۳-۲-۱. تشدید مهاجرت به مناطق در معرض قاچاق

از جمله عوارض پدیده قاچاق که به نوعی اسباب سایر پیامدهای اجتماعی را فراهم می‌آورد، رونق نسبی ایجادشده در مراکز قاچاق کالا است که به دنبال آن سبب تشدید مهاجرت به این مناطق و اشاعه الگوهای ناسازگار اجتماعی در منطقه می‌شود.^۳

۱. همان، ص ۲۲.

۲. همان.

۳. همان، ص ۲۳.

۲. عوامل مؤثر بر قاچاق

۲-۱. تورم

تورم از دو مسیر اصلی سبب افزایش قاچاق کالا می‌شود؛ نخست: تورم سبب گران‌شدن مواد اولیه، انرژی و نیروی کار می‌شود؛ در نتیجه قیمت تمام‌شده کالای ایرانی بالا می‌رود. وقتی کالای داخلی گران‌تر از کالای مشابه خارجی (که بدون پرداخت تعرفه و مالیات به‌صورت قاچاق وارد شده) باشد، تولیدکننده بازار را به رقیب قاچاقچی می‌بازد. دوم: تورم با کاهش قدرت خرید مردم، آنها را به سمت کالاهای ارزان‌تر سوق می‌دهد؛ در نتیجه مصرف‌کنندگان به جای کالای داخلی، به کالای قاچاق که معمولاً ارزان‌تر است، گرایش پیدا می‌کنند.

۲-۲. مالیات

مالیات‌های مستقیم (مانند مالیات بر درآمد) و غیرمستقیم (مانند تعرفه گمرکی، سود بازرگانی و مالیات بر ارزش افزوده) مستقیم بر قیمت تمام‌شده کالای رسمی اثر می‌گذارند. واردکننده یا تولیدکننده رسمی ملزم است تعرفه گمرکی، عوارض و مالیات بر ارزش افزوده راپردازد. این هزینه‌ها به قیمت نهایی کالا افزوده می‌شود؛ درحالی‌که قاچاقچی هیچ‌یک از این هزینه‌ها را پرداخت نمی‌کند؛ بلکه تنها هزینه حمل‌ونقل و «ریسک» را می‌پردازد. در نتیجه زمانی که نرخ مالیات و تعرفه بالا می‌رود، شکاف قیمت بین کالای رسمی و کالای قاچاق افزایش می‌یابد. به محض اینکه این اختلاف قیمت از هزینه ریسک قاچاق بیشتر شود، قاچاق برای سوداگران صرفه اقتصادی پیدا می‌کند و حجم آن در بازار افزایش می‌یابد. از سوی دیگر، کالای قاچاق به دلیل پرداخت‌نشدن مالیات، ارزان‌تر از کالای تولید داخل به دست مصرف‌کننده می‌رسد. این امر تقاضا را به سمت کالای قاچاق سوق می‌دهد و عملاً سیاست‌های مالیاتی دولت (که هدفش درآمدزایی یا حمایت است) به ضد خود تبدیل می‌شود و بازار کالای قاچاق را رونق می‌بخشد.

۲-۳. بیکاری

بیکاری موجب کاهش درآمد سرانه و فقیرترشدن خانوارها می‌شود. در این شرایط، حساسیت مصرف‌کننده به قیمت کالا به‌شدت بالا می‌رود. از آنجاکه کالای قاچاق (به دلیل نپرداختن عوارض دولتی) ارزان‌تر از کالای تولید داخل است، جامعه بیکار و کم‌درآمد ناخودآگاه تقاضای خود را به سمت کالای قاچاق سوق می‌دهد و بازار آن را پررونق می‌کند.

۲-۴. حجم دولت و شدت مقررات

با مداخله گسترده دولت در اقتصاد، از میزان آزادی عمل افراد کاسته می‌شود و انگیزه آنها برای فعالیت در بخش رسمی را کاهش می‌دهد؛ از این رو افراد ترجیح می‌دهند که در بخش زیرزمینی فعالیت داشته باشند. فشار قوانین مانند قوانین بازار کار، محدودیت ساعت کار، حداقل دستمزد، حداقل سن، هزینه‌های بیمه، موانع تجاری و تعرفه‌های بالا، استانداردهای محیط کار و محدودیت‌های کار خارجی‌ان و موقعیت بحران‌های اقتصادی، از جمله عواملی هستند که وابسته به سیاست‌های دولت است. همچنین وجود زمان‌های طولانی دریافت مجوزهای قانونی، تولیدکنندگان زیادی را به سمت تولید بدون مجوز یعنی تولید در بخش زیرزمینی سوق می‌دهد.^۱

۲-۵. اختلاف نرخ ارز رسمی و غیررسمی

اختلاف میان نرخ ارز رسمی و غیررسمی پدیده بازار سیاه ارز را در پی دارد؛ زیرا افراد به دنبال این هستند که با فروش ارز در بازار غیررسمی به سودهای بالاتری دست یابند. تفاوت نرخ ارز رسمی و بازار سیاه به عنوان یک مالیات غیرمستقیم بر صادرات تلقی می‌شود و در افراد برای تجارت غیر قانونی و قاچاق کالا، انگیزه ایجاد می‌کند.^۲

۲-۶. تفاوت قیمت و سودآوری بالای قاچاق کالا

سودآوری بالای کالای قاچاق در مقابل ریسک پایین آن یکی از مهم‌ترین دلایل گرایش به قاچاق کالا است. این سود ناشی از تفاوت قیمت‌ها در بازار داخل با کشورهای همجوار است. سودهای حاصل از صادرات غیررسمی برخی کالاهای یارانه‌ای مانند فراورده‌های نفتی، دارو، شوینده‌ها، سموم دفع آفات نباتی، کود شیمیایی، نان، آرد، گندم و دیگر کالاهای اساسی به قدری انگیزه در افراد ایجاد کرده است که با وجود تعیین جرایم سنگین، اقدام به قاچاق کالا می‌کنند.^۳

۲-۷. ضعف ساختار تولید داخلی

اگر تولید کشوری از مشکلات متعدد متأثر باشد؛ به طوری که نتواند همگام با نیازهای داخلی و

۱. مهدیه رضاقلی‌زاده و سحر حیدرزاده، «قاچاق کالا و اشتغال در ایران»، ص ۱۵۷.

۲. وحید تقی‌نژاد عمران و معصومه نیک‌پور، «اقتصاد زیرزمینی و علت‌های آن: مطالعه موردی ایران»، ص ۵۷.

۳. محدثه رئیسی، «بررسی جامع بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا»، ص ۵۴.

تحولات بین‌المللی رشد یابد، زمینه قاچاق کالا در آن فراهم می‌شود. با توجه به هزینه‌های بالای تولید در ایران (تأمین نقدینگی، ممکن نبودن مبادلات ارزی و مالی، بدهی‌های معوق واحدهای تولیدی به نظام بانکی، تغییر پیوسته نرخ ارز، افزایش زیاد قیمت مواد اولیه، قوانین و مقررات ضدونقیض و ...) و دیگر محدودیت‌ها، تولیدات داخلی امکان رقابت با محصولات خارجی را ندارند. این وضعیت موجب شکل‌گیری بازار انحصاری برای کالای بی‌کیفیت داخلی و افزایش قیمت آن می‌شود. از سوی دیگر، سیاست ممنوع‌بودن واردات، نشانی غلط به بخش‌های مختلف تجارت و تولید می‌دهد و واردکننده رسمی را به سمت تجارت غیررسمی پیش می‌برد؛ برای مثال در بسیاری از کالاهای قاچاق (لوازم الکترونیکی، دوربین عکاسی و فیلمبرداری و ...) که در داخل کشور تولید نمی‌شوند، به دلیل وجود بازار مصرف برای این کالاها و صادرنشدن مجوز واردات، زمینه قاچاق این کالاها فراهم می‌شود.^۱

۲-۸. نبود امکانات معیشتی در مناطق مرزی

محرومیت مرزنشینان و دسترسی آسان به کالای ارزان قاچاق، این مناطق را به کانون ورود کالاهای غیررسمی تبدیل کرده است و عرضه کالای داخلی را محدود می‌کند. همچنین نبود امکانات معیشتی از اشتغال واقعی می‌کاهد و ممکن است افراد به دنبال فرصت‌های درآمدزایی غیرقانونی مانند قاچاق کالا باشند.^۲

۲-۹. تجمل‌گرایی و مصرف‌زدگی (میل به تمایز)

رواج فرهنگ تجمل‌گرایی و چشم و هم‌چشمی، نیاز کاذبی برای خرید کالاهای لوکس و برند ایجاد کرده است. از آنجاکه دولت‌ها معمولاً برای کالاهای لوکس تعرفه‌های سنگین وضع کرده یا واردات آنها را ممنوع می‌کنند، فرهنگ مصرف‌گرایی راه خود را از مسیر غیرقانونی باز می‌کند و قاچاقچیان تنها تأمین‌کنندگان این «نیاز اجتماعی لوکس» می‌شوند.

۲-۱۰. فرهنگ خارجی‌پسند و بی‌اعتماد به تولید داخلی

در بسیاری از لایه‌های جامعه، این باور فرهنگی ریشه دوانده است که کالای خارجی لزوماً باکیفیت‌تر از کالای ایرانی است. این ذهنیت سبب می‌شود حتی زمانی که کالای داخلی با کیفیت مشابه وجود دارد، مصرف‌کننده همچنان به دنبال برند خارجی باشد. وقتی واردات

۱. همان، ص ۵۴.

۲. همان، ص ۵۵.

رسمی این کالاها محدود باشد، این عطش فرهنگی بازار را به سمت کالاهای قاچاق (که برندهای خارجی را عرضه می‌کنند) سوق می‌دهد.

۳. مکانیسم‌های اثرگذاری مبارزه با قاچاق بر مصرف کالای ایرانی

۳-۱. اصلاح قیمت‌های نسبی

مبارزه مؤثر با قاچاق سبب واردشدن کالای خارجی تنها از مبادی رسمی شود. پرداخت تعرفه‌های گمرکی قیمت تمام‌شده کالای خارجی را افزایش می‌دهد؛ در نتیجه کالای ایرانی که پیش از این به دلیل قیمت بالاتر (در برابر کالای قاچاق) از سبد مصرف‌کننده حذف شده بود، به گزینه‌ای مقرون به صرفه تبدیل می‌شود. این تغییر قیمت نسبی، اولین انگیزه برای تغییر رفتار مصرف‌کننده است.

۳-۲. حفظ منابع ارزی و ثبات هزینه تولید

قاچاق کالا نیاز به تأمین ارز در بازار آزاد دارد که موجب ایجاد تقاضای کاذب و افزایش نرخ ارز می‌شود. افزایش نرخ ارز، هزینه واردات مواد اولیه برای تولیدکنندگان ایرانی را بالا می‌برد و به تبع آن، قیمت تمام‌شده کالای ایرانی را افزایش می‌دهد. با این حال مبارزه با قاچاق ارز و کالا می‌تواند تقاضای سوداگران ارز را کاهش دهد و نرخ ارز را تثبیت کند که این امر به تولیدکنندگان امکان می‌دهد با هزینه کمتری تولید کنند. قیمت پایین‌تر تولید به معنای قیمت پایین‌تر برای مصرف‌کننده خواهد بود؛ در نتیجه تقاضا برای کالای ایرانی افزایش می‌یابد.

۳-۳. ایجاد امنیت سرمایه‌گذاری

سرمایه‌گذار ایرانی زمانی که می‌بیند بازار داخلی را کالاهای قاچاق اشباع کرده‌اند، انگیزه‌ای برای توسعه خط تولید ندارد. بنابراین با حذف قاچاق، سهم بازار برای تولیدکننده داخلی آزاد می‌شود. این افزایش تقاضا به تولیدکننده اجازه می‌دهد تیراژ تولید را بالا ببرد. هرچه تیراژ بالاتر برود، هزینه تمام‌شده هر واحد کالا کاهش می‌یابد. این چرخه مثبت مستقیماً ناشی از امنیت بازاری است که مبارزه با قاچاق ایجاد کرده است.

۳-۴. جلوگیری از تغییر ذائقه فرهنگی

کالاهای قاچاق (به ویژه در حوزه پوشاک و لوازم آرایشی) اغلب مروج فرهنگ و سبک زندگی غربی هستند. وفور کالای قاچاق سبب تغییر ذائقه مصرف‌کننده می‌شود؛ به طوری که حتی اگر کالای ایرانی باکیفیت هم باشد، مصرف‌کننده آن را نمی‌پسندد. محدود کردن قاچاق فرصتی

ایجاد می‌کند تا طراحان و تولیدکنندگان داخلی، محصولات متناسب با فرهنگ بومی ارائه دهند و ذائقه بازار را مجدد به سمت تولیدات داخلی هدایت کنند.

۴. روش‌های تقویت فرهنگ مصرف کالای ایرانی

تقویت فرهنگ مصرف کالای ایرانی مستلزم اتخاذ رویکردهای جامع و هدفمند است که می‌تواند به تحول در الگوهای خرید و افزایش حمایت از تولیدات داخلی منجر شود. برخی از این روش‌ها به شرح زیر است:

۴-۱. آگاهی‌بخشی و آموزش

افزایش آگاهی مردم از مزایای خرید کالای ایرانی یکی از ارکان کلیدی در تقویت فرهنگ مصرف داخلی است. این آگاهی می‌تواند در برگیرنده اطلاعاتی درباره کیفیت محصولات، پشتیبانی از تولید ملی و تأثیر مثبت بر اقتصاد کشور باشد. برگزاری سمینارها، کارگاه‌های آموزشی و تولید محتوای رسانه‌ای می‌تواند به شکل‌گیری تصورات مثبت در ذهن مصرف‌کنندگان کمک کند.

۴-۲. تشویق به مصرف کالاهای ایرانی

ایجاد انگیزه‌های اجتماعی و اقتصادی برای خرید محصولات داخلی از طریق برنامه‌های تبلیغاتی و کمپین‌های حمایت از کالای ایرانی می‌تواند تأثیر بسزایی در تغییر الگوهای مصرف داشته باشد. این اقدامات باید به گونه‌ای طراحی شوند که مزایای خرید کالاهای ایرانی به روشنی برای مصرف‌کنندگان نمایان شود و حس ملی‌گرایی و مسئولیت اجتماعی را تقویت کند.

۴-۳. کیفیت و نوآوری

بهبود کیفیت کالاهای تولید داخلی و نوآوری در طراحی و تولید از جمله عوامل کلیدی است که می‌تواند اعتماد مصرف‌کنندگان را جلب کند. تولیدکنندگان باید به ارتقای استانداردهای کیفیت و استفاده از فناوری‌های جدید توجه داشته باشند تا محصولاتشان توانایی رقابت با نمونه‌های خارجی را داشته باشد.

۴-۴. حمایت دولت

حمایت‌های دولتی از تولیدکنندگان از جمله ارائه مشوق‌ها و تسهیلات مالی، می‌تواند به ارتقای کیفیت و کاهش قیمت محصولات داخلی کمک کند. دولت می‌تواند با اعمال سیاست‌های

مالیاتی مناسب، تسهیل فرایندهای تولید و توزیع و ایجاد زیرساخت‌های لازم، محیطی مساعد برای تولیدکنندگان فراهم آورد.

۴-۵. تجربه مصرف‌کننده

ترویج تجربه مثبت مصرف‌کنندگان از کالاهای ایرانی از طریق نظرسنجی‌ها و بررسی‌های مستقل که نهادها یا افراد غیروابسته به تولیدکنندگان و برندهای خاص انجام می‌دهند، می‌تواند به افزایش اعتماد به برندهای داخلی کمک کند. این بررسی‌ها شامل نظرسنجی‌ها، مطالعات بازار و تحلیل‌های کارشناسی هستند و هدف آنها ارائه دیدگاهی بی‌طرفانه و معتبر درباره کیفیت و عملکرد کالاهای ایرانی است. همچنین ایجاد بسترهایی برای بازخورد مصرف‌کنندگان و به اشتراک‌گذاری تجربیات مثبت می‌تواند به تقویت تصویر مثبت از کالاهای ایرانی در ذهن جامعه کمک کند.

کتاب‌نامه

۱. تقی‌نژاد عمران، وحید و معصومه نیک‌پور، «اقتصاد زیرزمینی و علت‌های آن: مطالعه موردی ایران»، فصلنامه مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، ش ۸، ۱۳۹۲ ش.
۲. حبیبی، محمد و علیرضا کاظمی، «بررسی پدیده قاچاق کالا و ارز ۱. شیوه‌های وقوع قاچاق و آثار آن»، ماهنامه گزارش‌های کارشناسی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ش ۹، ۱۴۰۰ ش.
۳. رضاقلی‌زاده، مهدیه و سحر حیدرزاده، «قاچاق کالا و اشتغال در ایران»، پژوهش‌ها و چشم‌اندازهای اقتصادی، ش ۲، ۱۳۹۹ ش.
۴. رئیس، محدثه، «بررسی جامع بسترها و زمینه‌های اثرگذار بر قاچاق کالا»، ماهنامه علمی امنیت اقتصادی، س ۱۱، ش ۶، پیاپی ۱۱۳، ۱۴۰۲ ش.
۵. قرائتی، محسن، تفسیر نور، ج ۱، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳ ش.
۶. گلدوزیان، حسین و محمدحسان ابراهیمی زرنندی، «نگاه تحلیلی به ممنوعیت عرضه کالای قاچاق و پیامدهای معارض آن با حمایت از تولید ملی، کار و سرمایه ایرانی»، بررسی‌های حقوقی، ش ۴، ۱۳۹۱ ش.
۷. ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، آمار و اطلاعات؛ در: